

ЗАГРОЗИ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТАН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ (МОНІТОРИНГ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ)

Анотація

Досліджено основні тенденції і характер змін загроз у сфері екологічної безпеки в контексті моніторингу реалізації Стратегії національної безпеки України. Проаналізовано вплив актуальних загроз у сфері екологічної безпеки на стан національної безпеки держави, а також стан виконання заходів у сфері забезпечення екологічної безпеки. Запропоновано пріоритетні напрями діяльності Кабінету Міністрів України, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Міністерства екології та природних ресурсів України щодо відпрацювання заходів із зниження та відвертання загроз у сфері екологічної безпеки.

ЗАГРОЗИ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТАН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ (МОНІТОРИНГ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ)

У Стратегії національної безпеки України визначено наступні загрози екологічній безпеці¹:

- надмірний антропогенний вплив і високий рівень техногенного навантаження на територію України;
- негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи;
- значний обсяг відходів виробництва та споживання і неналежний рівень їх вторинного використання, переробки та утилізації;
- незадовільний стан єдиної державної системи та сил цивільного захисту, системи моніторингу довкілля.

В довгостроковому плані стан навколишнього середовища в державі характеризується аномальним рівнем техногенних навантажень на земельні, водні, біотичні, мінерально-сировинні ресурси, а також зростаючим впливом наслідків глобальних змін клімату, включаючи потепління, збільшення інтенсивності опадів та ін.

Надмірний антропогенний вплив і високий рівень техногенного навантаження на територію України обумовлений наявністю комплексу гірничодобувних, хімічних, енергетичних об'єктів, значною кількістю промислово-міських агломерацій і високою щільністю населення у промислово-розвинутих регіонах держави.

Значна концентрація промислових виробництв в окремих регіонах держави, функціонування великих промислових комплексів, де зосереджено потенційно небезпечні об'єкти різних категорій та потужності в цілому обумовлює зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій (НС) техногенного характеру. Так, за дев'ять місяців 2017 р. в Україні

¹ Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>

zareestrovano 138 NS, серед яких 41 техногенного характеру, 91 природного характеру та 6 соціального характеру².

Внаслідок цих надзвичайних ситуацій загинуло 140 та постраждало 780 осіб. При цьому порівняно з аналогічним періодом 2016 р., загальна кількість NS у 2017 р. збільшилася на 21,1 %, також спостерігається збільшення кількості NS техногенного характеру майже на 11 %, природного характеру – на 25 %, та NS соціального характеру на 50 %. В той же час, упродовж 2017 року, порівняно із аналогічним періодом 2016 року, спостерігалось певне зменшення кількості постраждалих у NS на 47 %, проте кількість загиблих в NS людей збільшилася на 5 % (табл. 1).

Таблиця 1

Показники надзвичайних ситуацій в Україні у 2017 році³

Показники	9 місяців 2016 р.	9 місяців 2017 р.	Зміна показника, %
Загальна кількість NS	144	138	+ 21,1
<i>у тому числі:</i>			
Техногенного характеру	37	41	+10,8
Природного характеру	73	91	+24,7
Соціального характеру	4	6	+50,0
<i>у тому числі за рівнями:</i>			
Державного рівня	1	2	+100,0
Регіонального рівня	8	7	-12,5
Місцевого рівня	44	56	+27,3
Об'єктового рівня	61	73	+19,7
Загинуло людей внаслідок NS	133	140	+5,3
Постраждало людей внаслідок NS	1473	780	-47,0
Матеріальні збитки від NS, тис. грн	265306	709116	+167,3

² Інформаційно – аналітична довідка про виникнення NS в Україні упродовж 9 місяців 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Dovidka-za-kvartal/68833.html>

³ Інформаційно – аналітична довідка про виникнення NS в Україні упродовж 9 місяців 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Dovidka-za-kvartal/68833.html>

Серед НС техногенного характеру у 2017 році в 2,3 рази збільшилася кількість НС унаслідок аварій на транспорті (14 НС у 2017 році проти 6 НС у 2016 році) та в 2 рази – НС внаслідок аварій на системах життєзабезпечення (6 НС у 2017 році проти 3 НС у 2016 році).

Крім того, на території військового конфлікту на Сході України постійно наростає загроза катастрофічного підтоплення й затоплення прилеглих міст та селищ, непрогнозованого руху вибухонебезпечних і токсичних газів до промислової та житлової забудови, забруднення підземних і поверхневих джерел водопостачання через численні порушення технологічного регламенту водовідливу шахт.

Нині *негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи* проявляються у широкомасштабному радіоактивному забрудненні довкілля, наявності великої кількості радіоактивних матеріалів і радіоактивних відходів на території проммайданчика ЧАЕС і зони відчуження, що потребує безпечного поводження з ними. Як і раніше, проблемою залишається повернення до нормального життя територій за межами зони відчуження, що також зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС. Наявність об'єкту «Укриття», що у сучасному стані продовжує бути джерелом поширення радіонуклідів у довкілля, створює істотні радіаційні ризики у разі певних екстремальних погодних явищ та обрушення його покрівлі.

21 червня 2017 року на засіданні Кабінету Міністрів України було розглянуто та схвалено проект Закону України «Про внесення змін до Загальнодержавної програми зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему», яким передбачається виконання та фінансування відповідних робіт до 2020 року⁴. Ця програма формує правові підстави для початку робіт з консервації блоків 1, 2, 3, введення в експлуатацію сховища відпрацьованого ядерного

⁴ Уряд розглянув та схвалив внесення змін до Загальнодержавної програми зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dazv.gov.ua/novini-ta-media/vsi-novyny/uryad-rozglyanuv-ta-skhvaliv-vnesennya-zmin-do-zagalnodержавnoji-programi-znyattya-z-eksploatatsiji-chornobilskoji-aes.html>

палива, переробки радіоактивних відходів, накопичених за період експлуатації ЧАЕС, створення умов для безпечного зберігання пошкодженого ядерного палива, проектування нових установок для поводження з радіоактивними відходами.

Упродовж 2017 р. Кабінетом Міністрів України розроблено і подано до Верховної Ради України низку законопроектів, що дозволяють реалізувати новий підхід у подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи. Зокрема, це законопроекти щодо переходу на виключно дозові критерії розмежування територій, що зазнали радіоактивного забруднення, а також щодо створення зони спеціального промислового використання на території зони відчуження, щодо відновлення цільового використання і накопичувального характеру Державного фонду поводження з радіоактивними відходами.

Законом «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення поводження з радіоактивними відходами» вносяться зміни до Бюджетного кодексу України, якими визначається порядок формування та використання коштів Державного фонду поводження з радіоактивними відходами⁵. Створення Державного фонду поводження з радіоактивними відходами у складі спеціального фонду Державного бюджету сприятиме належному фінансуванню створення та утримання сховищ зберігання радіоактивних відходів.

Значний обсяг відходів виробництва та споживання і неналежний рівень їх вторинного використання, переробки та утилізації формує реальні загрози для населення і довкілля.

За даними Міністерства екології та природних ресурсів, щорічно в Україні в середньому утворюється 10 тон відходів в розрахунку на одного мешканця, що в 2 рази більше від середнього показника в країнах

⁵ Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення поводження з радіоактивними відходами». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-shodo-udokonalennya-mehanizmu-fina-42626>

Європейського Союзу⁶. Загалом в Україні накопичено близько 36 млрд тон відходів, що становить понад 50 тис. тон на 1 квадратний кілометр території держави.

Високий рівень утворення відходів та незначні показники їх повторного використання в Україні призводять до нагромадження значних обсягів твердих відходів в промисловості та комунальному секторі, з яких лише незначна частина застосовується як вторинні матеріальні ресурси, а більша частина потрапляє на звалища. Особливістю загрозованої ситуації, що склалася у сфері поводження з відходами в Україні, є утворення великих обсягів відходів за відсутності належної інфраструктури поводження з ними.

За наявними даними Державної служби статистики України⁷, на території держави у 2016 р. було утворено 295,9 млн т відходів, що на 5,3 % менше порівняно з 2015 р. При цьому із загального обсягу утворених відходів 97,8 % (289,5 млн т) припадає на відходи, що утворились унаслідок економічної діяльності підприємств та організацій, і лише 2,2 % (6,4 млн т) від загального обсягу відходів утворено у домогосподарствах.

Відсутність системи перероблення та роздільного збирання побутових відходів призводить до втрати значних обсягів цінних матеріалів, що містяться у відходах і можуть бути введені у господарський обіг через повторне використання.

Викликає занепокоєння відносно незначний обсяг утилізації відходів, адже у 2016 р. було утилізовано лише 84,6 млн т відходів I-IV класів небезпеки, що на 8,5 % (7,8 млн т) менше порівняно з 2015 р. При цьому на 2,5 % зменшився обсяг спалення відходів за рахунок скорочення на 4,7 % (51,0 тис. т) обсягу відходів, спалених з метою отримання енергії. Разом з тим, на 46,1 % (22,3 тис. т) відбувся приріст спалення відходів з метою їх теплового перероблення. Загальний обсяг видалених відходів у спеціально

⁶ Щороку в Україні в середньому утворюється 10 тон відходів в розрахунок на одного мешканця. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://menr.gov.ua/news/31841.html>

⁷ Експрес-випуск «Утворення та поводження з відходами у 2016 році». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

відведені місця чи об'єкти у 2016 р. становив 157,4 млн т, що на 5,1 млн т більше, ніж у попередньому році.

Значні обсяги накопичених в Україні відходів за відсутності ефективних заходів, спрямованих на запобігання їх утворенню, проведення їх утилізації, знешкодження та видалення, значно погіршують екологічну ситуацію в державі. Для виправлення ситуації 8 листопада 2017 р. Кабінет Міністрів України схвалив Національну стратегію управління відходами⁸, що запроваджує в Україні європейські принципи поводження із твердими побутовими, промисловими, будівельними, небезпечними відходами, відходами сільського господарства.

Документом передбачено запровадження принципів циклічної економіки та розширеної відповідальності виробника, що сприятиме заохоченню бізнесу до мінімізації утворення відходів та зацікавленості в їх переробці, а також впровадження п'ятиступеневої ієрархії поводження з відходами, що працює в Європейському Союзі. Стратегією також визначено зменшення кількості місць видалення твердих побутових відходів і загального обсягу їх захоронення, а також створення мережі з 50 регіональних полігонів, що відповідатимуть вимогам європейських директив. Наступним кроком із впровадження Стратегії має стати розробка національного та регіональних планів щодо її практичної реалізації.

Сучасний стан єдиної державної системи та сил цивільного захисту характеризується наявністю комплексу проблем, що потребують нагального вирішення. Насамперед, структура та чисельність формувань Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (ОРС ЦЗ) неповною мірою враховує обсяги покладених на них завдань та особливості реагування на НС техногенного та природного походження у відповідних регіонах держави. Крім того, існує необхідність у якнайшвидшому технічному переоснащенні сил цивільного захисту насамперед, формувань та підрозділів

⁸ Уряд схвалив Національну стратегію управління відходами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250405028>

ОРС ЦЗ, сучасними зразками техніки, рятувальним обладнанням та спецзасобами.

Наявні дані свідчать⁹, що на оснащенні підрозділів ОРС ЦЗ близько 75 % автомобільної та пожежно-рятувальної техніки знаходиться в експлуатації від 15 до 45 років, близько 85 % якої потребує капітального ремонту або списання. Темпи фізичного та морального старіння випереджують темпи поставок нових зразків у 10 – 15 разів, що у найближчій перспективі призведе до зниження здатності підрозділів виконувати завдання за призначенням.

Гостро відчувається недостатня укомплектованість сучасними засобами хімічно-радіологічної розвідки та спеціального аварійно-рятувального обладнання для ліквідації аварій на хімічно-небезпечних об'єктах, а кількість пересувних хімічно-радіологічних лабораторій в сучасних умовах перебуває на низькому рівні.

В цілому для особового складу пожежно-рятувальних підрозділів ОРС ЦЗ існує нагальна потреба у сучасних видах техніки та засобах оперативного реагування, спеціальних видів пожежної техніки для рятування людей у багатоповерхових будівлях, індивідуальному спорядженні та індивідуальних засобах захисту, у першу чергу, захисних дихальних апаратів.

Негативно впливає на стан державної системи цивільного захисту і відсутність єдиної системи моніторингу і прогнозування ризиків виникнення НС. Зокрема, повільно впроваджуються в практичну діяльність положення Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру¹⁰.

Нагальним питанням є підвищення рівня фахової підготовки керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням

⁹ Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Analitichniy-oglyad-stanu-tehnogennoyi-ta-prirodnoyi-bezpeki-v--Ukrayini-za-2015-rik.html>

¹⁰ Розпорядження КМУ від 22 січня 2014 р. № 37-р «Про схвалення Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/37-2014-%D1%80>

заходів з питань цивільного захисту шляхом обов'язкового проходження навчання, підвищення якості навчання у вищих навчальних закладах цивільного захисту та у відповідних центрах підготовки осіб рядового та молодшого начальницького складу.

Значно зростають вимоги до функціонування *державної системи моніторингу довкілля* у зв'язку із введенням у дію Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» 18 грудня 2017 р¹¹. Відповідно до Закону така оцінка має здійснюватися з урахуванням стану довкілля в місці, де планується провадити плановану діяльність, враховувати рівні екологічних ризиків, перспективи соціально-економічного розвитку регіону, потужності та види сукупного впливу на навколишнє середовище. Тому необхідно провести удосконалення системи моніторингу довкілля в частині більш широкого застосування засобів сучасних геоінформаційних систем, технологій дистанційного зондування Землі, геопросторового аналізу даних і тематичного картографування.

Відповідно до Стратегії національної безпеки, пріоритетами забезпечення екологічної безпеки є¹²:

- збереження природних екосистем, підтримка їх цілісності та функцій життєзабезпечення;
- створення ефективної системи моніторингу довкілля;
- ресурсозбереження, забезпечення збалансованого природокористування;
- зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища, забезпечення контролю джерел забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, зниження рівня забруднення та відтворення родючості ґрунтів; очистка територій від промислових і побутових відходів;

¹¹ Закон України «Про оцінку впливу на довкілля». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>

¹² Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>

- формування системи переробки та утилізації відходів виробництва та споживання;
- мінімізація негативних наслідків Чорнобильської катастрофи;
- недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів, трансгенних рослин і збудників хвороб.

У 2017 р. у сфері екологічної безпеки реалізовувалися заходи із гармонізації українського природоохоронного законодавства із законодавством Європейського Союзу шляхом імплементації директив та регламентів ЄС, що має забезпечити більш повну інтеграцію екологічної політики до інших галузевих політик і створення дієвого механізму управління у сфері охорони довкілля.

Важливим кроком у сфері гармонізації вітчизняного природоохоронного законодавства із законодавством ЄС стало введення в дію з 18 грудня 2017 р. Закону України «Про оцінку впливу на довкілля»¹³, прийнятого Верховною Радою 23 травня 2017 р. Закон впроваджує нову європейську модель процедури оцінки впливу на довкілля (ОВД) замість екологічної експертизи, передбаченої Законом «Про екологічну експертизу», що в свою чергу, втрачає чинність. Також цей Закон впроваджує важливі положення, передбачені Угодою про асоціацію України з ЄС. В цілому це дозволить забезпечити на належному рівні виконання державою низки міжнародних зобов'язань в частині імплементації природоохоронного законодавства у відповідності до норм ЄС.

Процедура ОВД спрямована на попередження та запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та

¹³ Закон України «Про оцінку впливу на довкілля». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>

приватних інтересів. Згідно Закону здійснення оцінки впливу на довкілля є обов'язковим до прийняття рішення про провадження планованої діяльності, визначеної частинами другою і третьою статті 3 Закону¹⁴.

Треба відмітити, що на виконання вимог даного Закону Кабінет Міністрів України прийняв:

- критерії визначення планованої діяльності, її розширення та зміни, які не підлягають оцінці впливу на довкілля;
- порядок проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля¹⁵;
- порядок передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля та Порядок ведення Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля¹⁶.

Важливим кроком до зниження рівня промислового забруднення та зменшення техногенних загроз в частині імплементації Директиви 2010/75/ЄС про промислові викиди (всеохоплююче запобігання і контроль забруднень) стало прийняття Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок¹⁷. Метою плану є поступове скорочення викидів діоксиду сірки, оксидів азоту та речовин у вигляді суспендованих твердих частинок, недиференційованих за складом, від існуючих великих спалювальних установок, номінальна теплова потужність яких становить 50 МВт і більше. Протягом строку дії Національного плану скорочення викидів оператори мають забезпечити поступове скорочення граничного обсягу викидів від усіх спалювальних установок, що включені до

¹⁴ Там само.

¹⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 989 «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-provedennya-gromadskih-sluhan-u-procesi-ocinki-vplivu-na-dovkillya>

¹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 1026 «Про затвердження Порядку передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля та Порядку ведення Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-peredachi-dokumentaciyi-dlya-nadannya-visnovku-z-ocinki-vplivu-na-dovkillya-ta-finansuvannya-ocinki-vplivu-na-dovkillya-ta-poryadku-vedennya-vedinogo-revestru-z-ocinki-vplivu-na-dovkillya>

¹⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 796-р «Про Національний план скорочення викидів від великих спалювальних установок». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/796-2017-%D1%80>

Національного плану скорочення викидів, та досягти нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин та інших вимог, викладених у Директиві 2010/75/ЄС.

Важливим є схвалення Плану заходів Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату в період до 2030 р. Відповідно до концепції, передбачається визначення підстав для розроблення проектів законів та інших нормативно-правових актів для різних складових державної політики у сфері зміни клімату. Документом передбачено зміцнення інституційної спроможності щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у цій сфері, запобігання зміні клімату через скорочення антропогенних викидів і збільшення абсорбції парникових газів та забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку держави, адаптація до зміни клімату. Він враховує основні положення Паризької угоди, стороною якої є Україна.

Відповідно до ухваленної Концепції реформування системи державного нагляду у сфері охорони довкілля з метою удосконалення державної системи екологічного моніторингу та спрощення системи державного нагляду у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів передбачено утворення Державної природоохоронної служби та ліквідацію Держекоінспекції¹⁸. Метою Концепції є створення ефективної державної системи запобігання екологічним правопорушенням і моніторингу стану навколишнього природного середовища, зниження тиску на бізнес-середовище, широке залучення громадськості до здійснення нагляду (контролю), утворення єдиного інтегрованого державного органу природоохоронного моніторингу та нагляду.

¹⁸ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 616-р «Про схвалення Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616-2017-%D1%80>

ВИСНОВКИ

Загрози у сфері екологічної безпеки посилюються через значний рівень техногенного навантаження на земельні, водні, біотичні, мінерально-сировинні ресурси України. В цілому це формує ризики виникнення надзвичайних ситуацій техногенного походження з масштабними негативними наслідками для населення і навколишнього середовища. Суттєвого впливу зазнають просторово розподілені інфраструктурні мережі, безпечна експлуатація яких має першорядне значення для соціально-економічного розвитку держави: залізничні колії, нафто- та газопроводи, мости, магістральні електромережі. При цьому значна частина з них експлуатується за умов наднормативної зношеності основних фондів, небезпечного зниження міцності ґрунтів внаслідок підтоплення, впливу корозії на конструктивні елементи.

Погіршується екологічна обстановка у гірничодобувних районах Донбасу, де внаслідок воєнних дій виникає загроза катастрофічного підтоплення й затоплення прилеглих міст та селищ, непрогнозованого руху вибухонебезпечних і токсичних газів до промислової та житлової забудови, забруднення підземних і поверхневих джерел водопостачання. Ускладнення екологічної ситуації на території проведення АТО підвищує ризик виникнення техногенних катастроф на розташованих там численних промислових об'єктах.

В Україні продовжують проявлятися негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи. Передусім ідеться про широкомасштабне радіоактивне забруднення довкілля, велику кількість радіоактивних матеріалів і радіоактивних відходів на території промислового майданчика ЧАЕС і зони відчуження, що потребує безпечного поводження з ними. Як і раніше, проблемою залишається повернення до нормального життя територій за межами зони відчуження, що також зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС.

Посиленої уваги потребує питання поводження з промисловими і побутовими відходами, що утворюються у великих обсягах внаслідок життєдіяльності та господарювання та значно погіршують екологічну обстановку в державі. Основні проблеми полягають у відсутності об'єктів з утилізації відходів, дієвого контролю за навколишнім середовищем та відповідної практики управління, в неефективних регуляторних та законодавчих нормах, у незаконній утилізації відходів та створенні стихійних звалищ, фінансових перешкодах та відсутності єдиної організаційної структури. Ситуація значно ускладнюється через відсутність належної інфраструктури з роздільного збору, сортування та утилізації твердих побутових відходів. Існує реальна необхідність проведення інженерних обстежень і паспортизації полігонів побутових відходів і сміттєзвалищ, створення їх електронного реєстру з урахуванням стихійних полігонів. Підвищення рівня екологічної безпеки у цій сфері потребує розробки нових механізмів стимулювання роздільного збирання та утилізації відходів, що утворюються у домогосподарствах.

Після введення в дію Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» значно зростають вимоги до функціонування державної системи моніторингу довкілля, оскільки відповідно до Закону така оцінка має здійснюватися з урахуванням стану навколишнього середовища в місці, де планується провадити плановану діяльність. Крім того, необхідно проводити оцінку екологічних ризиків з урахуванням перспектив соціально-економічного розвитку регіону, потужності та видів сукупного впливу на довкілля. Це вимагає більш широкого застосування сучасних технологій геоінформаційних систем і дистанційного зондування Землі для комплексної оцінки стану навколишнього середовища. Система нагляду і контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища не сприяє забезпеченню доступу громадян України до актуальної інформації про стан основних компонентів довкілля.

Потребує удосконалення роботи та посилення спроможності Єдина державна система цивільного захисту. Її територіальні та функціональні підсистеми повною мірою не забезпечують оперативного збирання, оброблення, передавання та аналізу інформації про ймовірність виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, відпрацювання запобіжних заходів та пропозицій щодо їхнього проведення.

Значна частина інформаційної та комунікаційної інфраструктури цієї системи вичерпала свій ресурс, є застарілою і знятою з виробництва. Система оповіщення населення не відповідає сучасним вимогам, а її можливості зменшилися через згорання проводового радіомовлення, низький рівень залучення мобільних операторів зв'язку, Інтернет-провайдерів, телерадіоорганізацій.

ПРОПОЗИЦІЇ

Враховуючи сучасні тенденції і характер зміни актуальних загроз у сфері екологічної безпеки та їх вплив на стан національної безпеки держави уявляється доцільним рекомендувати:

Верховній Раді України:

- ухвалити Закон України “Про стратегічну екологічну оцінку”, що забезпечує врегулювання питань визначення сфери застосування стратегічної екологічної оцінки, встановлення порядку її здійснення, механізму проведення транскордонних консультацій, інформування про прийняте рішення та проведення моніторингу виконання стратегій, планів, загальнонаціональних програм, державних цільових програм і програмних документів;

***Кабінету Міністрів України, Міністерству
екології та природних ресурсів України:***

- забезпечити виконання завдань, визначених у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» у частині розробки стратегічних, програмних і планових документів для різних галузей економіки України, в яких передбачити заходи з їх екологізації включаючи технічне переоснащення, впровадження енергоефективних і ресурсощадних технологій, маловідходних, безвідходних і екологічно безпечних технологічних процесів;

- провести розширення переліку показників моніторингу для проведення оцінки якості атмосферного повітря відповідно до вимог Директиви 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи»;

- запровадити автоматизовану систему моніторингу якості атмосферного повітря для зон і агломерацій, де рівень забруднення перевищує граничну величину у відповідності до Директиви 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи»;

- подати проект нової редакції Закону України “Про відходи”, в якому визначити основні принципи національної політики у сфері поводження з відходами, правового регулювання відносин щодо діяльності у сфері поводження з відходами, обґрунтувати основні умови, вимоги і правила щодо екологічно безпечного поводження з відходами, а також системи заходів, пов’язаних з економічним і технологічним стимулюванням ресурсозбереження;

- запровадити нові фінансово-економічні механізми для підтримки господарюючих суб’єктів, що можуть зменшити обсяги шкідливих викидів і відходів виробництва, впроваджують і розвивають природоохоронні та маловідходні технології;

- розробити та ухвалити нові ставки екологічного податку для забезпечення стимулювання розвитку екологічно безпечних технологій поводження з відходами;

- запровадити економічні механізми зі встановленням відповідальності виробників та імпортерів упаковки та товарів в упаковці за збирання, вивезення, переробку, утилізацію та безпечне захоронення небезпечних відходів;

Кабінету Міністрів України, Державній службі

України з надзвичайних ситуацій:

- запровадити дієву систему моніторингу і прогнозування ризиків виникнення надзвичайних ситуацій шляхом схвалення і впровадження Концепції створення і функціонування підсистеми моніторингу і прогнозування ризиків виникнення надзвичайних ситуацій єдиної державної системи цивільного захисту;

- проведення регулярних навчань із визначення напрямків підвищення ефективності функціонування системи контролю за техногенно-небезпечними об'єктами, якістю та безпечністю засобів цивільного захисту та продукції з підвищеними техногенними і пожежними ризиками;

- продовжити імплементацію положень Директиви Севезо III 2012/18/ЄС Європейського парламенту та Ради від 4 липня 2012 року «Про контроль значних аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами» відповідно до Угоди про асоціацію України з ЄС;

- забезпечити розробку та функціонування порядку проведення моніторингу навколишнього природного середовища підприємствами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля відповідно до Директиви № 2010/75/ЄС «Про промислові викиди (всеохоплююче запобігання і контроль забруднень)».

С.П. Іванюта

Відділ енергетичної та техногенної безпеки
Національний інститут стратегічних досліджень

березень 2018 р